

EYÜBDE BİR TÜRBE, SULTAN V. MEHMED REŞAD

Prof. Dr. İlber ORTAYLI

1947 yılında doğdu. Siyasal Bilgiler Fakültesi (1969) ile Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih bölümünü bitirdi. Master çalışmasını Chicago Üniversitesi'nde Prof. Halil İncalcık ile yaptı. "Tanzimat Sonrası Mali İdareler" adlı tezi ile doktor, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu" adlı çalışmasıyla da dozent oldu. Viyana, Berlin, Paris, Princeton, Moskova, Roma, Münih Strasbourg, Yanya, Sofya, Kiel, Cambridge, Oxfort ve Tunus üniversitelerinde misafir öğretim üyeliği yaptı, seminer ve konferanslar verdi. Türkiye İdare Tarihi (1979), Hukuk ve İdare Adamı Olarak Kadı (1994), İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı (1983), İstanbul'dan Sayfalar (1986), Studies On Ottoman Transformation (1994), Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi (İlhan Tekeli ile birlikte 1978), Tanzimattan Sonra Malhali İdareler (1974) Türkiye İdare Tarihine Giriş (1996) Alman Nüfuzunda Osmanlı İmparatorluğu (1980) gibi pekçok yayınlanmış kitapları vardır. Yerli ve Yabancı bilimsel dergilerde Osmanlı tarihinin 16. 19. yüzyılı ve Rusya tarihi ile ilgili makaleler yayınladı. Siyasal Bilgiler Fakültesin'nde İdare Tarihi Bilim Dalı Başkanı olarak görev yaptı. Halen Galatasaray Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmakta olan İlber Ortaylı, Uluslar Arası Osmanlı Etütleri Komitesi yönetim kurul üyesi ve Avrupa İronoloji Cemiyeti üyesidir.

Sultan V. Mehmed Reşad dokuz yıl Osmanlı tahtında kaldı; daha çok Avrupalı meşrutî bir monark, bunların içinde de idareye en uzak ve sembolik yetkili birisi olarak değerlendirilmelidir. Kendinden önceki kudretli hakanın karaltısı altında bir güçlü kişilik çize-meyeceği gibi; İttihad Tedakki ricalinin devlet hayatındaki tecrübesizliği ve fakat hakana karşı tahfif edici nazar ve komiteci tavırları onu zor bir yola sokmuştur. Harbin sıkıntı-larını gören ve paylaşmak zorunda kalan bir hükümdardır. Her şeyden önemlisi tahta yaşlı ve hasta bir padişah olarak cülus etmiştir. Cülusu ecdadı gibi Topkapı'da Babüs'sade önündeki altın tahta değil, Harbiye Nezaretî'nde oldu. Bu da bir ananesizlik ve skandaldı. V. Mehmed saltanatına tatsız bir biçimde başlamıştı. Universal Roma İmparatorluklarının sonuncusu olan Osmanlı İmparatorluğu bu dönemi ve son imparator kişiliğini II. Abdülhamid'le kapatmıştır. Demokratik olmayan bir ortamda V. Mehmed Reşad son meşrutî imparator olarak, saltanatın yıkımına hazırlanmaktadır. Padişah tahta geçtikten sonra İmparatorluk Rumeli'de Balkan Harbi faciasını yaşayacaktır. Edirne dahi zor elde kalacaktır. Akdeniz adaları elden çıkacaktır. ve Trablusgarb Savaşı'yla Afrika'daki hakimiyet sona ermiştir. V. Mehmed Reşad bu faciaları yaşayan ve darbeyi atlatamayan bir Türk milletinin başındadır ve şemdi Birinci Büyük Harb'e girerken kimse ne ona, ne de diğer devlet organlarına daimamıştır. On-dan istenen halife olarak "sancak-ı şerif'in açılması ve Müslümanları cihada davettir. Müslümanların çoğu gelmemiştir. Bu sükût-u hayali de milletle yaşayacaktır. Ama vatanın savunulduğu Çanakkale'de, Kafkas'ta o da herkes gibi vatansızlık düzeyine ulaşan bir milletin ferdi ve temsilcisi olmakla gurur duyacaktır. Muhtemelen kendi karakterine uymamakla beraber, Çanakkale'deki askerler için kalene alınan bir şiire bu nedenle imza atmıştır. Tabii yıkımı ve Arabistandaki çöküntüyü de gözlemiştir ve kalbi dayanmamıştır. Büyük biraderi Hakan-ıSabık II. Abdülhamid'in ardından dünyayı terk etmiştir. Küçük biraderi VI. Mehmed Vahdeddin uçaklarla bombalanan bir payitahtta kılıç kuşanmıştır. İngilizler bu törenin hatırına o gün bombardımanı kesmiştir. Hakan da bunu öngörmüş ve Almanları protesto eder, ve İngilizlere bir sempati ifade ededcesine "Bugün bombardı-

manı keseceklerdir." demişti.

Dünya karışmıştı. Cihan Harbi'nin prova mekanlarından biri Osmanlı memaliki, hatta Türk anavatınıydı. Dönemin politik çekişmeleri ihanete kadar uzanabilirdi. uzandı da. Devlet teşkilatı modernleşiyordu, ama partizanlık, usulsüzlük, anane düşmanlığıyla birlikte yapıyordu. Sorgusuz sualsiz paşaların rütbeleri yüzbaşılığa kadar indiriliyor, subaylar kadro dışı bırakılıyordu. Alaylı diye cahillerin yanında bazı tecrübeli olağanüstü kabiliyete eski komutanlarda atılıyordu. Unutmayalım Yunan muharebelerinin şehidi Abdülzel paşamız da alaylı takımındandı. Güllünc ve hazin olan taraf; rütbesi indirilen bu zabiteler iyi yetiştiğinden bazıları yine paşa oldular. Cevat Paşa gibi bazı tensikata yeniden paşa olacak ve uğrayanlar Cihan harbi felaketinde yeniden hizmete çağrılacaktı. Bütün bu ortamda padişah hiçbir şeye müdühale etmedi, edemedi. Oysa bu aşırı inifradcılık ve çekinme meşrutî rejimle de bağdaşmazdı. Her şeyi idare eden büyük biraderin devrinden, saraya gelen kararnameyi imzalamak için telaşla sofradan kalkıp koşuşan küçük biraderin padişahlığı gelmişti. Küçük birader II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki son veliahdlık yılında dahi olmayacak şeylere alkış tutmuştu. Niyazi Bey'in hürriyet geyiğini çoluk çocuk ve işsiz takımıyla gidip ziyaret eden veliahd-ı saltanatı, padişah hayli hüznle sözde istihza

Resim 1; Sultan Reşad'ın kılıç kuşanma merasimi. (Eyüp Belediye arşivinden)

Resim 2; Sultan V. Mehmed Reşad (Türk Meşhurları Ansk., İ. A. Gövsa, s. 243)

Resim 3; Sultan Reşad'ın türbesi ve yanında yaptırdığı kendi adını taşıyan İlkokul (Eyüp Belediye arşivinden)

Resim 4; Sultan Reşad Türbesi (Eyüp Belediye arşivinden)

etmiş olmalıdır. Bu kadar itaatkar karakter ve tavra rağmen; ittihatçılar onu "bunak" diye istihza ettiler, değildi. Cahil diye tanıttılar, bildiğinin farkına bile varamadılar. Halk onu sevdi, ama bu saygıdan çok salt sevgiydi. Osmanlı padişahı gibi cihanşumul imparator tipi bu milletin ufuklarından silinmiş, tarihe gömülmüştü...

Padişah Haziran 1916'da Rumeli seyahatine başladı. Ayaklanan Arnavutluk, padişahı sıcak bir muhabbet ve hürmetle karşıladı. Meşrutiyet sarhoşluğu çabuk geçti: Kompartmanlar halinde universal bir imparatorluğu teşkil eden Osmanlı milletlerinin vatandaşlık toplumunu meydana getirmesi mümkün değildi. Hiçbir yerde hiçbir toplum böyle ortak bir ideal ve kimlik etrafında toplanamazdı ve toplanmamıştır. Nitekim 29 Eylül 1911'de İtalya Trablusganb'a ve Bingazi'ye saldırdı. Donanmalarını durduracak bir donanmamız yoktu ama kıyıda içeri bir adım atamadılar. Libya halkının genç, fakat harb sanatını bilir subaylar öncülüğünde (Fethi Enver, Mustafa Kemal) bu saldırıyı durdurduğu anlaşılıyor. gerçekte İtalya da 1930'lara kadar Libya'ya rahatça yerleşemedi. 1912'de Rodos'u İtalya rahatça işgal etti. 15 Ekim 1912'de Uşi Antlaşması ile İtalya Trablusgarb'ı (Libya) aldı ve adaları ise terketmedi; başlayan Balkan Harbi bu boşalma projesini geciktirdi ve maalesef Oniki Adalar bir daha yurda dönemedi.

Devrin sadrazamlarından Hakkı Paşa idare hukuku profesörüdür. 3 Temmuz 1910 tarihli "Kiliseler kanunu" ile adeta ittifakı mümkün olmayan Balkan halklarının ilk ve son defa bir araya gelmelerine sebep oldu denebilir. II. Abdülhamid'in "divide et impera" ile hep birbirine düşürdüğü Balkan devletçikleri karşı karşıya değil biraraya geldiler. Libya da olduğu gibi burada da gaflet vardı.

Balkanlardan tecrübeli birlikler çekilmişti. Bütün bu işlemleri V. Mehmed Reşad önlemek, itiraz etmek durumunda değildir. 1909'un feci hal'olayı onu ihtiyata sevk ediyordu. Balkan Savaşı'nda Mahmud Şevket Paşa komuta etmesi gereken mevkii beğenmedi reddetti, Selanik Kolordu Komutanı Tahsin Paşa şehri silah atmadan teslim etti. Ordu da halâskaran ittihadçı, kavgacı, tecrübesiz, küçük rütbeli zabıtlar, assubaylar ve yeni neferler ile yaşanmaması gereken bir yenilgi silsilesi başladı. Bununla beraber iskodra Komutanı Rıza Paşa, Yanya Komutanı ve Edirne komutanı Şükrü Paşa gibileri eski bir ordunun kahraman ve bilgili komutanları olduğunu göstererek bu faciada yüz ağarttılar. Balkan bozgunu altı ay içinde Rumeli'deki anavatanın kaybıdır. Menfî etkileri şu ana kadar devam etmektedir. Rumeli'nin kaybı azınlık türk sorunuyla baş başa kalan ve bunu çözemeyen batı devletleri ile etkisini sürdürüyor. Rumeli'deki vatanın kaybı Türkçülük, İslamcılık yanında, kabahati İslami gerici(!) arayan ideoloji ve görüşleri de ortaya çıkardı. Millet tarihine ve kendine güvenini kaybetti ve kimlik bunalımı başladı. Balkan savaşı'nda ihanet ve politika rol oynadı. Sonunda Bâb-ı Âli baskınıyla diktatorya dönemi de başladı, daha doğrusu yoğunlaştı.

Mahmud Şevket Paşa yeni dönemin sadrazamı ve Harbiye Nazırıydı. Hatıratı yayınlanmıştır. Açıkça görülüyor ki İttihat Terakî'nin entrikalarından o da şikayet ediyordu. Daha fecii paşaya yapılacak suikasti, İstanbul muhafızı Cemal (Paşa) duymuştu, biliyordu, ses çıkarmadı. Sokullu Mehmed Paşa'dan sonra bir sadrazam suikastle ortadan kalktı. Yeni idam ve masumların cezalandırılması ve sürgünü için vesile oldu. Meşum Cihan Savaşı'na girildi, meleksima padişahın haberi olmadı. Sultan Reşad adı, yapılan istikraz ve Yıldız mevcut altının meskükata çevrilmesinden dolayı bugüne kadar en çok yaşayan isimdir. Her okul, alınan zırhlı, yeni kurulan Balkan göçmeni köyleri Reşadiye adını taşıyor. Hukuk ve vekarını zedeledikleri sevimli padişahın adını bu şekilde şereflendiriyorlardı. Osmanlı sadrazamının yalan söylemesi siyaset cezasının gereği idi. Oysa meşrutî devletde dahi olmayacak şeyi padişahın bazı umuru gizleme emrini Mahmud Şevket Paşa vermişti. Bu bir skandaldı. 11 Haziran 1913

suikastının arkasında İngiltere olduğu anlaşılmıştır. "İtiraf etmeli ki Mahmud Şevket Paşa sadarete kalsa I. Cihan Savaşı'na palas pandiras girmezdik ve Arablarla da daha çatışmasız bir politika güdülebilirdi" hükmüne katılıyoruz. (Öztuna Cilt 1 sh. 646). Bu dönemde bürokrasi modernleşti, ordu modernleştirildi. Eğitim derecesi arttı. Bunlarda olumlu gelişmelerdir.

Sultan II. Abdülhamid bilinçli ve tahtta kaldıkça Türkçü ağırlıklı bir islamcı politika gütmüştü. Bu politika Cava'da, Hind'de ve Rusya'da olduğundan güçlü görünüyordu. Sultan V. Mehmed Reşad'ın böyle bir politikayı yönetecek gücü yoktu. İttihatçılar onun adına Türkçü bir politika güttüler. Padişahın babacan siması alemin dört bir yanındaki koloni müslümanlarına huzur ve ümit verdi. Felaketi harbler milletin birlik bilincini, Türklüğü biletti. Dahilde ananeyi yıkan İttihatçılar, haricde Türklük şuurunu arttırdı, padişahın ismi de yüceldi. İttihad Terakki'nin türkçülüğü, beceriksizlikleri ve öngörülen ittihadi anasır politikasının iflası kısmen bizim hatamız, kısmen Türkiye'yi bölmek isteyen kuvvetlerin tezgahladıkları savaşta artmıştır. Sonunda Birinci Cihan Savaşı'nda cepheelerde şehit düşen, 1920-22'de anavatanı savunulan Anadolu ve Rumeli'nin çilekeş Türkleri olmuştur.

Sultan Reşad gençliğinde sarışın yakışıklı bir şehzadeydi. Yaşlandııkça kilo aldı. Müzmin hastalıkları arttı. Bacakları kısaydı, zor yürür oldu. Dışardan hekimler getirilerek tedavi ediliyordu. İttihat Terakki ve soltasından utanılacak derecede çekindi. O yıl Damat Salih Paşa'yı İttihatçılar Mahmud Şevket Paşa davasında suikast ile itham ettiler. Kurtarmaya cesaret edemedi. Yeğeni sultanın beddualarını aldı. Dokuz yıl iki aylık saltanatında babası Abdülmecid Han hiç idam cezasını tasdik etmediği halde, o istemediği idam cezalarını tasdik etti. Devrinde harb sıkıntıyla devam ederken kendisinden biraz önce vefat eden II. Abdülhamid Han'ın cenazisini uğurayan halk; bilhassa kadınlar "bizi doyurup, gönendiren padişahımız, bizi bırakıp nereye nereye gidiyorsun" diye feryadla uğurladılar. İttihatçılar son zamanlarda hakanı sabıka karalanmaktan vazgeçtiler, hatta Beylerbeyi Sarayı'nda dış politika müşavresine gittikleri biliniyor. Hiçbiri tahtdaki padişaha

hiçbir şey sormazdı oysa...

Beş vakit namaz ve ibadetindeydi. Haremde ağaların protokol derecesini azalttı; Saraya ait hatratdan anlaşılan o ki harem halkının eğitimine de önem veriyordu. Tasarrufa riayet ederdi. Rumeli gezisinden önce veliaht dairesini tefriş ve tamirat talebini "paramız yok şimdi" diye reddetmişti. Harb içinde saraylılar bulgur pilavıyla doyarlardı; şikayet etsede buna riayet ederdi. Ama ülkede harp zenginlerinin vurgunu bu görünümle tezat teşkil ediyordu. Ananeye riayet ederdi. Ali Fuat Bey (Türkgeldi), Damat Enver Paşa ile yediği yemekten sonra; "şu Enver Paşa dediklerine bakın, bamyı ile su içti" diye istihza ettiğini kaydeder.

Sultan Mehmed Reşad Han'ın cahil olduğu propagandası yayılmıştır. Değildir. Güzel hattı vardı. Bohepal maharanası kendisini ziyaret ettiğinde Farsça konuşmuştur. Ömür boyu bazı Farsça metinleri okumuş, Mesnevî üstadlarını dinlemiş, güzel dili ilk defa bu şekilde kullanmak nasib olmuştu. 4 Temmuz 1917'de bozgunu görüyordu. Ama feci sonuç henüz ortada yoktu. Görmeden bu dünyadan ayrıldı. Eyüb'de (bu bedelde tek padişah türbesidir) daha önce türbesi yapılmıştı. Vasiyeti gereği yanına bir ilkokul da yapıldı. Ve Zenbilli Ali Efendi'nin Zeyrek'teki türbesi gibi o da çocuk sesleri arasında son uykusunu uyuyor.

Resim 5; Sultan Reşattürbesinin haziresinde bulunan hanedan mensuplarına ait mezarlar (Eyüp Belediye arşivinden)

